

ד. מקום הבנין יכלו להכירו על פי יסודות הכתלים.
מקום המזבח; אמר ר' אלעזר: ראו מזבח בנוי ומיכאל שר הגדול עומד ומקריב עליו. ר' יצחק נפחא אמר: אפרו של יצחק ראו, שמונת באותו מקום. ר' שמואל בר נחמני אמר: מכל הבית כולו הריחו ריח קטורת, ומשם הריחו ריח אברים.
ואמרו (ר' יוחנן; מתניתא) שידעו מקומו על פי עדות הנביאים שעלו עמהם, חגי זכריה ומלאכי.

ה. כרכוב – לשון היקף משוקע, חריץ. ונחלקו תנאים מהו; רבי אומר: זה כיוור (=תבליט צורות שונות) שעל קיר המזבח מסביבו, לנוי. ר' יוסי בר' יהודה אומר: זה הסובב.
ואמר רב נחמן בר יצחק: שני סובבים היו לו, אחד על קיר המזבח, למעלה מחציו. הקף בליטה קטנה החוגרתו סביב לנוי (והוא ה'כרכוב' לריבר"י). וסובב נוסף בגג המזבח מסביב, שתי אמות רחבו, והיה משמש להילוך לכהנים, וכדי שלא יחליקו היה משוקע ושפתו מוגבהת.

ו. הכבש היה בדרום המזבח (מפני שממנו פונים למזרח, ככתוב ומעלתהו פנות קדים. והרי למדו מים של שלמה שכל פינות לא יהו אלא לימין); ארכו ל"ב אמה [ונכללות בתוכן אמה יסוד ואמה סובב. ולדברי רב (נד.) לא היה יסוד באותו מקום] ורחבו ט"ז, ומגיע עד גג המזבח – גובה תשע אמות. נמצאת מדת שיפועו משך 3.55 אמות על כל אמה גובה.
קצה הכבש אינו נוגע במזבח אלא הפרש אויר (גדול וניכר. תוס') מפסיק בינו ובין המזבח, לקיים דין 'וריקה' בהקטרת אברי העולה.
רבנו חיים (בתוס' להלן פז:) כתב שהיה אויר יותר מאמה סובב, ודלא כדברי התוס' כאן (וע' בחזו"א יז,ה באורך).

שני כבשים נוספים היו יוצאים מהכבש המרכזי; אחד עולה באלכסון לכיוון מזרח עד שמגיע לסובב, ואחד יורד ממנו מערבה ליסוד (כדי שהכהן היורד מן המזבח יפנה ליסוד מערבי לשפוף שירים. עפ"י רש"י). ומובדלים מן המזבח כמלא נימה (כדי לקיים 'סביב' למזבח, וכן לקיים 'רבויע').
על מהותו וצורתו של הכבש במזבח הנחושת במדבר – לא מצאנו בו דבר מבואר (עתוס' וקרן אורה).

ז. גזירי עץ שעשה משה, גדלם אמה על אמה באמה גדומה (רבי ירמיה. רש"י פרש: קצרה וחסרה. והערוך גרס 'גרומה' ופירושו מרוחת ועודפת) או מצומצמת (רב יוסף, כפרש"י. כדי שלא יבלטו מהמערכה שהיתה אמה על אמה), בעובי מחק גודש סאה (וכמותן עושה לדורות. רמב"ם).
בספר שפת אמת (ביזמא מה.) צידד לפרש הכוונה שלא היו ארוכים ורחבים יותר מאמה, אבל יתכן שהיו דקים וקצרים הרבה. ובוה יישב קושית התוס'.

דף סג

- צה. א. היכן נקמצות המנחות?
ב. איזו פעולה במנחה קודמת לקמיצה?
ג. אכילת שיירי המנחות, על ידי מי, היכן ומתי?
ד. מה דרשו מוקמץ משם?
ה. לענין מה הוקשו המנחה והחטאת?

- א. המנחות נקמצות בכל מקום בעזרה, ואינן טעונות 'צפון'.
 הוא הדין למנחת חוטא (עפ"י רש"י ורמב"ם. ועתוס'; מנ"ח קכה, ג).
 לדעת הריב"א (מובא בשטמ"ק בהשמטות שבסוף המסכת), אמנם הקמיצה אינה טעונה צפון, אבל
 קידוש הקומץ בכלי – צריך שיהא בצפון. יש מי שכתב שדבריו אינם אמורים אלא במנחת
 חוטא (עפ"י אבי עזרי מעה"ק יב, ב).
- ב. קודם הקמיצה מגיש הכהן (סוטה יד: ועוד) את המנחה בכלי אל קרן דרומית מערבית של המזבח כנגד חודה
 (לפני ה'; אל פני המזבח), מלמטה. רבי אליעזר אומר: לדרומה של קרן (ולאו דוקא כנגד חודה (רש"י
 סוטה יד:). אבל צריך להגיש בתוך אמה מערבית של צד דרום. ע' שטמ"ק. לקיים אל פני המזבח, ובוזה
 מתקיים גם המקרא השני, לפני ה', כי סבר מזבח בצפון והרי דרום המזבח נתון מול הפתח. ומ"מ מגיש
 בקצה הדרום מערבה ולא מזרחה, מפני שהמנחה טעונה 'סוד' כחטאת. עתוס').
 [אין צריך שהמנחה עצמה תגע במזבח אלא מגיש הכלי ודיו. עפ"י סוטה יד: ובירושלמי (סוטה ג, א) נסתפקו בדבר
 – ע"ש במפרשים].
- א. הלכה כחכמים (רמב"ם מעה"ק יב, ו, יג, יב; מאירי סוטה יד).
 ב. הגשה אינה מעכבת, שאם לא הגיש את המנחה כולה למזבח – כשרה (משנה מנחות יח, א; רמב"ם
 מעה"ק יג, יא).
 ג. הגיש זר – יחזור ויגיש כהן (ערמב"ם פסוה"מ יא, ז; ריטב"א קדושין לו.). ואולם אין הזר חייב עליה
 מיתה (עפ"י משנה להלן קיב:).
- ג. המנחות נאכלות לזכרי כהונה לפני מן הקלעים, ליום ולילה – עד חצות (כדי להרחיק את האדם מן
 העבירה. ריש ברכות), שנאמר זה יהיה לך מקדש הקדשים מן האש, כל קרבנם לכל מנחתם... בקדש
 הקדשים תאכלנו כל זכר יאכל אתו. (ויום ולילה למדים ממנחת לחמי תודה או מהקש לחטאת ולאשם
 (ערש"י כאן ובמנחות יא: רמב"ם מעשה הקרבנות י, ז).
- ד. וקמץ משם – ממקום שרגלי הזר עומדות. כלומר הקמיצה כשרה בכל מקום בעזרה ולאו דוקא מאצל
 המזבח, במקום הגשתה. בן בתירא אומר: ללמד שאם קמץ בשמאל – לא נפסל, אלא מחזיר וקומץ בימין
 (משם – ממקום שקמץ כבר).
- ה. ואם לא תשיג ידו לשתי תרים או לשני בני יונה והביא את קרבנו אשר חטא עשירת האפה סלת לחטאת.
 לא ישים עליה שמן ולא יתן עליה לבנה כי חטאת הוא – הקיש הכתוב מנחת חוטא לחטאת, לומר כשם
 שהמנחה טעונה הגשה בגרן מערבית דרומית, כך חטאת העוף הזאת דמה נעשית שם (רבי יהושע).
 א. לפרש"י, הוקשו גם כן לענין פסול שלא לשמה. והתוס' הביאו ממסקנת הסוגיא במנחות שאין
 צריך לכך להיקש. והר' חיים גרס שהוקשו לענין יסוד; שכשם שהחטאת טעונה יסוד,
 כך מנחה טעונה הגשה כנגד היסוד. ורבנו תם גרס שהוקשו לענין עבודה בימין. ולריב"א,
 הוקשה המנחה לחטאת בהמה לומר שקידוש הקומץ בכלי שרת טעון 'צפון'.
 ב. לענין דין חטאת שמתו בעליה שדינה במיתה, כתב בספר מנחת חינוך (קכה, יב) שנראה שהמנחה
 לא הוקשה לחטאת לענין זה, ומנחת חוטא קריבה ע"י היורשים כשאר מנחות.

צו. א. מנחה שנקמצה בהיכל; שלמים שנשחטו בהיכל; אכילת קדשי קדשים בהיכל – מה דינם?
ב. למה היתה משמשת קרן דרומית-מערבית של המזבח?
ג. היכן היתה נעשית מליקת חטאת העוף והיכן מתן דמה?

א. אמר רבי אלעזר: מנחה שנקמצה בהיכל – כשרה (שכן מצינו בהיכל סילוק בזיכי לחם הפנים, שהוא כנגד עבודת הקמיצה במנחות הנקמצות).

אמר רבי יוחנן: שלמים שנשחטו בהיכל – כשרים (ושחטו פתח אהל מועד – ולא יהא טפל חמור מן העיקר, אהל מועד עצמו).

א. שלמים דוקא, אבל לא קדשי קדשים (ע' לעיל יד; קרן אורה. אבל בתוס' משמע שלפרש"י שם אף קדשי קדשים כשרים בדיעבד).

ב. בספר מנחת חינוך (קמא,ה) נקט בסברא פשוטה שכשר לשחוט בהיכל אפילו היו דלתותיו נעולות, שדוקא כששוחט בעזרה צריך שיהא פתח היכל פתוח, לא כששוחט בהיכל עצמו. ואילו בהגהות מצפה איתן (כאן) כתב להפך, שאמנם אין הטפל חמור מן העיקר אך גם אין מקור לכך שהוא קל ממנו, וכשם שב'טפל' צריך פתיחת דלתות, כן ה'עיקר' לא יהא עדיף ממנו (ובשפת אמת מנחות ח נסתפק בדבר. וע' מקדש דוד כו, ב שהקשה לפי המנ"ח, השוחט בחוץ כשדלתות היכל נעולות יהא היכל משום שראוי לשחוט בהיכל. ונראה שבשחוט חוץ צריך להיות ראוי ל'פתח אה"מ' ככתוב, ואין די בראוי לאה"מ עצמו).

ג. אפילו שחט בקדש הקדשים – כשרים (מנחת חינוך קמא,ד).

בשעת הדחק, כשהקיפו אויבים את העזרה – הכהנים נכנסים להיכל ואוכלים שם קדשי קדשים ושיירי מנחות.

הקיפו את ההיכל, אפשר לאכול אפילו בקדש הקדשים (עפ"י רמב"ן).

ב. קרן דרומית מערבית היתה משמשת לששה דברים; שלשה למטה ושלשה למעלה; – למטה – הזאת דם של חטאת העוף היתה נעשית שם. וכן הגשת המנחה למזבח. וכן שפיכת שירי הדם של חטאות חיצוניות (ושל עולה אשם ושלמים. רמב"ם) – אל יסוד מערבי-דרומי. ולעיל (ג). נחלקו תנאים האם שיירי דם חטאות חיצוניות נשפכים על יסוד דרומי, הסמוך לו בירידתו מן הכבש, או ליסוד מערבי (רבי ישמעאל) כחטאות פנימיות. שלמעלה – ניסוך היין, והמים, ועבודת עולת העוף כשהיא רבה במזרח ששם עיקר מקומה, כלהלן.

ג. מליקת חטאת העוף כשרה מן הדין בכל מקום. והזאת דמה – בקרן דרומית מערבית למטה מחוט הסקרא.

א. כתבו ראשונים שאעפ"י שהמליקה כשרה בכל מקום במזבח, הדרך לעשותה במקום הזאתה, למטה מחוט הסקרא בקרן מערבית דרומית, כדי שלא יישפך הדם (ערמב"ם מעה"ק ז; תוס' מנחות ב: וע' זבח תודה).

ומשמע ברמב"ם שמליקתה במזבח דוקא ולא בכל מקום בעזרה [אם משום שלא יתפור דם הנפש קודם מיצוי והואה, או מדרשת הכתוב שאחר ההקרבה אל המזבח מולק (ע' פירוש הראב"ד ריש קנים)]. ויש ראשונים שכתבו (עפ"י התוספתא) שבכל מקום בעזרה כשרה לכתחילה (ע' בפירוש הר"ה לקנים; תוס' להלן סה.).

ב. עבר והזה על המזבח במקום אחר – כשר, ובלבד שיתן מעט מדם הנפש למטה מחוט הסקרא (עפ"י רמב"ם מעה"ק ז, ט. י"א שלפרש"י (סד). צריך שכל ההזאה תהא למטה. ויש חולקים. ע' לח"מ שם ובמפרשים כאן). ויש אומרים שלפי מה שנוקטים כשמואל דשלא במקומו כמקומו דמי, אף אם נתן למעלה מהחוט כשרה, אלא שהבשר אסור באכילה (עתוס' סו.). ויש חולקים (ע' שיטמ"ק שם אות כה; ובה תודה כו:). ויש שכתבו שקרן מערבית דרומית מעכבת (ע' חק נתן וטהרת הקדש).

דף סד

צו. א. היכן היו משליכים את מוראת העוף ונוצתה, דישון מזבח הפנימי והמנורה, ותרומת הדשן?
 ב. הכהן שמלק את עולת העוף במערב המזבח – לאיזה מרחק היה צריך לזרוק את המוראה בנוצתה?
 ג. מהם כיווני העליה והירידה של העובדים במזבח?

א. מוראת העוף (= הופק) והנוצה, דישון מזבח הפנימי והמנורה ותרומת הדשן, כל אלו היו מניחים ב'בית הדשן'; מקום במזרחו של הכבש, מרחק שלשה טפחים ממנו, כעשר אמות ממקום שמתחיל הכבש בדרום. הטעם למקום זה, משום שנאמר אצל המזבח קדמה, אל מקום הדשן – משמע סמוך למקום הירידה מהמזבח, מזרחה אליו. ואולם ריחקהו מתחילת הכבש עשר אמות, כדי שיהא ראוי להשליך אליו בזריקה מקרן דרומית מערבית (עפ"י פירוש הראב"ד ריש קנים). וי"מ שלכך לא סמכוהו יותר אל גוף המזבח, כי אין 'השלכה' פחות מעשרים אמה (עתוס' מעילה יא: ובמפרש לתמיד כה:).

וטעם הרחקתו שלשה טפחים מן הכבש – כדי שהכהן יראה את מקום הדשן בזריקתו את המוראה, כאשר עומד על הסובב. או קבלה היא למשה מסיני, או כדי שלא ישחיר הכבש (ע' ראב"ד קנים שם. ובפירושו לתמיד ובתפא"י. וע"ע קרבן אהרן לתו"כ ויקרא פ' נדבה ז ט).

ב. מרחק זריקת המוראה בנוצתה כאשר העולה נעשית במערב המזבח, היה יותר מל"א אמות [כולל מקום הזורק עצמו] – כמדת האלכסון של כ"ב על כ"ב (כ"ג על כ"א. ערש"י).
 [אמר רבי יוחנן: בא וראה כמה גדול כחם של כהנים, שאין לך קל בעופות יותר ממוראה ונוצה (ודבר קל אין נוה לזרוק למרחוק), פעמים שהכהן זורקם יותר משלשים אמה].
 א. הואיל ואמרה תורה והשליך [ולא 'הניח'] משמע שזורק ממקום שהוא שם (עראב"ד ריש מסכת קנים).

ב. השלכת המוראה לבית הדשן – כשרה בזרים או בכהן שאינו מלובש בבגדי כהונה. (וכן מתבאר מתירוץ אחד בתוס' ביומא נט: ד"ה והרי; מנ"ח קטו, כז:).

ג. העולה להקטיר על המזבח, או למתן דמים וכו' – עולה במזרח הכבש (- בימינו), ופונה לימין – מזרחה המזבח, ומקיף את המזבח ויורד במערב-דרום, שכל הפניות אינן אלא דרך ימין. ואולם העולים לניסוך, או לעשות עולת-העוף כשהיא רבתה במזרח, שעשיות אלו בדרום-מערב המזבח הן – עולים במערב ואינם מקיפים את המזבח, אלא חוזרים על עקבם, ממקום שבאו. וטעם הדבר שאינו עולה בימין ומקיף; נסכים – שמא יתעשנו. עולת העוף – שמא תמות בעשן (ולכך חוזרים לעקב – שזו דרך ימין להם, כשפניהם לכיוון המזבח).